

**University of
Zurich**^{UZH}

**Zurich Open Repository and
Archive**

University of Zurich
University Library
Strickhofstrasse 39
CH-8057 Zurich
www.zora.uzh.ch

Year: 2011

Almqvist i sociologisk belysning – Johan Svedjedals biografi, del 1-3

Müller-Wille, Klaus

Posted at the Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich

ZORA URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-56503>

Journal Article

Published Version

Originally published at:

Müller-Wille, Klaus (2011). Almqvist i sociologisk belysning – Johan Svedjedals biografi, del 1-3. *Almqvistiana*, 33:11-16.

Almqvist i sociologisk belysning – Johan Svedjedals biografi, del 1-3

1. Ett stordåd i Almqvist-forskningen

När man läser Johan Svedjedals trilogi (omfattande hela 1500 sidor) i sin helhet kan man bara imponeras av den vittomfattande och detaljerade kännedom om Almqvists liv och verk som författaren förfogar över. Verket kan tvivelsutan betecknas som ett stordåd i Almqvist-forskningen. Med rätta betonar Svedjedal att hans försök att kombinera en biografisk framställning med en utförlig analys av Almqvists litterära produktion är ett pionjärbete.

Därutöver skriver Svedjedal med avsikt för en större publik. Han försöker undvika en sökt litteraturvetenskaplig terminologi och använder sig av en populär framställning (i ordets bästa mening), där läsaren får följa ”Loves” väg genom de olika sociala miljöerna i det samtida svenska och amerikanska samhället. På så sätt erbjuder trilogin inte bara en utomordentlig introduktion till Almqvists författarskap utan även ett lättläst panorama över den akademiska, byråkratiska, kyrkliga, politiska och journalistiska vardagen under det svenska 1800-talet.

Men böckerna erbjuder naturligtvis mer än en introduktion för en bredare publik. Genom sin metodologiska utgångspunkt lyckas Svedjedal presentera en hel rad nya intressanta litteratursociologiska och bokhistoriska observationer kring Almqvists författarskap. Just mot bakgrund av dessa spännande observationer verkar den grundläggande idéhistoriska skildringen från den romantiske diktaren till den liberalt tänkande populärförfattaren och

journalisten Almqvist däremot föga överraskande och ibland lite gammalmodig.

2. Almqvist och 1800-talets litterära fält

Som sagt erbjuder boken framför allt nya perspektiv på den litteratursociologiska ramen i Almqvists författarskap. Svedjedal presenterar mycket noggrant de olika miljöer i vilka Almqvist försökte att etablera sig som författare, bonde, lärare, präst eller journalist. Detta gäller redan för presentationen av Almqvists uppfostran som präglades av Carl Christoffer Gjörwells i samma mån sentimentala och encyklopediska bildningsideal. I trilogins förlopp konfronteras läsaren även med det tidiga 1800-talets frikyrkliga strömningar, Uppsalienska studiemiljöer, den Stockholmska ämbetsmannakulturen, den akademiska salonkulturen, den gryende journalisten i huvudstaden, den socialistiska och kommunistiska rörelsens förhistoria under 1840-talet och slutligen med emigrantlivet i Amerika. Även Almqvists kortare och längre uppehåll i den svenska landsbygden, i Köpenhamn eller i Paris utnyttjas för korta och mycket givande kulturhistoriska exkurser.

Genom att uppmärksamma alla dessa miljöer och deras olika aktörer lyckas Svedjedal skriva en ny sorts författarbiografi som inte mynnar ut i en glorifiering av författargeniet utan som tydligt visar i vilken mån författaren själv kan betecknas som en produkt av de komplexa sociala nätverk som han ingår i.

Bara för att välja ett exempel: i trilogins andra del får vi följa Almqvists misslyckade försök att etablera sig som universitetsdocent i Lund. I detta kapitel redovisar Svedjedal på ett förträffligt sätt de personliga förbindelser och intriger med vilka de tre sökande försökte skaffa sig fördelar eller till och med nedvärdera sina konkurrenter. Hela kapitlet erbjuder ett väldigt bra exempel på Svedjedals sätt att hantera ett vid första ögonkastet långtråkigt arkivmaterial för att presentera en levande och spännande historisk skildring av den akademiska och statlig-byråkratiska vardagen under 1830-talet som till synes präglades av täta personliga relationer, intriger och baktal. Svedjedal vill i varje fall lyfta fram spelet som fördes bakom kulisserna och som man försökte att dölja med hjälp av en idealistisk retorik. Också de kapitel där Svedjedal skildrar Almqvists arbeten på Ecklesiastikexpeditionen och i Nya Elementarskolan hjälper till att lyfta fram den ofta trista historiska bakgrunden som Almqvist – liksom andra prominenta författare – försökte fly ifrån med hjälp av poesin. Medvetet väljer Svedjedal att illustrera sina kapitel med en teckning av två latrintömmerskor (bd. 1, s. 279) eller ett koleraoffers vanställda ansikte (bd. 2, s. 53) för att konturera sitt tillvägagångssätt med vilket han betonar det vardagliga livet som oftast förträngs i litteraturvetenskapliga studier som sysselsätter sig med romantiken.

Även om Svedjedal är noga med att presentera 1800-talets för oss ofta främmande vardagliga och kulturhistoriska bakgrund är det naturligtvis Almqvists liv och verk som står i centrum av hans framställning. På grund av sin speciella synvinkel lyckas Svedjedal också att erbjuda några nya interpretationer av Almqvists skrivstrategier.

Detta gäller till exempel för hans sätt att läsa brevväxlingen mellan Almqvist och Atterbom. Denna brevväxling interpreteras för en gångs skull inte som exempel på ett djupfilosofiskt författarsamtal i Goethes och Schillers anda. Tvärtom framhäver Svedjedal Almqvists subtila försök att instrumentalisera Atterbom som han med rätta betraktar som en betydelsefull aktör på det lilla litterära fältet i Sverige och som en viktig recensent för sina skrifter.

Vid sidan av sådana litteratursociologiska observationer kännetecknas biografien av flera bokhistoriska framställningar. Även här bidrar boken till att lösa läsaren ur förtrollningen. Almqvists skrivande sätts i samband med den omfattande apparaten av olika förläggare och tryckare utan vilken han inte skulle ha haft möjlighet att producera sina texter. På så sätt vidareutvecklar Svedjedal sin tes kring den gryende bokmarknadens funktion för Almqvists produktion av noveller och romaner under 1830-talet. Vidare skildras pressens uppsving under 1830-talet och dess inflytande på det litterära fältet. Slutligen interpreteras även Almqvists amerikanska handskrifter ur en mediehistorisk synvinkel som en reaktion på tidningarnas arrangemang av blandade ämnen. Hela boken illustreras fortlöpande med faksimile-framställningar av Almqvists handskrifter, böcker och tidningsartiklar för att visualisera denna materiella sida av bokproduktionen. Inte minst på grund av Svedjedals utsökta kännedom om den svenska bokproduktionen och -marknadens historia skulle man nog ha önskat att dessa bokhistoriska exkurser skulle ha varit ännu mer dominanta i framställningen. Detta gäller särskilt då den noggranna observationen av de enstaka böckernas materialitet ibland undanträngs av allmänna spekulationer

kring den idéhistoriska utvecklingen inom Almqvists författarskap.

3. Romantikern Almqvist? – Liberalen Almqvist!

Senast med publikationen av Olle Holmbergs och Algot Werins viktiga dissertationer kring Almqvists författarskap före och efter 1838 cementerades uppfattningen att Almqvist utvecklades från en religiöst inspirerad romantisk till en politiskt orienterad realistisk författare. På detta område verkar Svedjedals motsvarande konklusioner föga överraskande. Mera överraskande är de klara ställningstaganden som förknippas med skildringen av denna utveckling: Almqvist uppskattas först och främst vara den mest prominenta realistiska författaren i svensk litteratur. Redan på första sidan introduceras Almqvist sålunda som en ”ovanligt social diktare”, som en ”realist och samhällsreformator” (bd. 1, s. 9). Att denna klassificering överensstämmer med en tydlig politisk värdering framgår när Svedjedal öppenhjärtigt ådagalägger sina egna politiska åsikter, till exempel när han betecknar ”vänsterliberalismen” som ”den ideologi som under skilda namn och olika partibeteckningar har varit drivkraften i den västerländska demokratin fram till vår tid” (bd. 1, s. 15) eller när Olof Palme – som Svedjedal konstigt nog jämför med författaren Almqvist – skildras som en av de (helgonaktiga) politiker som ”på något egendomligt sätt tycktes utsända på ett hemligt uppdrag av idéer och visioner långt större än samtiden kunde härbärgera” (bd. 3, s. 10).

Däremot avfärdas frågan om det romantiska arvet i Almqvists produktion som ett ”skenproblem” (bd. 1, s. 17). Föreställningen att Almqvist ”egentligen aldrig kom ur

romantikens föreställningsvärld” betecknas till och med som ett ”tankefel” (bd. 1, s. 17). Svedjedal själv hänvisar till bakgrunden av dessa utlåtanden. Romantikbegreppet förknippas inte med retoriska eller estetiska strategier utan helt enkelt med en föreställningsvärld, som i Svedjedals ögon också banade ”en väg mot helvetet, en sorglig sträcka av tänkande i allmänna och abstrakta begrepp – en väg belagd med rasism, krigshets, biologisk nationalism och förakt mot demokrati” (bd. 1, 15). I en fotnot stryks tesen om ”de idéhistoriska linjerna från tysk romantik till nazism” bland annat med hänvisningen till Peter Vierecks 1941 publicerade verk *Metapolitics: From the Romantics to Hitler* som – såsom också Svedjedal erkänner – tvivelsutan är ”präglad av sin tillkomsttid” (bd. 1, 357).

Om man håller dessa bedömningar i minnet så förstår man nog varför man hittar så tydliga värderingar i texten. Ibland tenderar Svedjedal nästan att uppdelat det litterära fältet i Sverige (och i Europa) i en schematisk svart-vit tavla där (onda) reaktionära krafter försöker att strida mot den (goda) uppblomstrande vänsterliberala frihetsrörelsen. Svedjedal driver konsekvent med den romantiska skolan – som han träffande deklarerar som en parnass av ämbetsmän – medan han okritiskt berömmar den liberalistiska strömningens heroer. Att denna övergripande värdering knappast beror på estetiska utan enbart på politisk-ideologiska kriterier torde vara tydligt.

Både den satirisk-humoristiska presentationen av den svenska romantiska parnassen och Svedjedals öppenhjärtiga politiska ställningstaganden verkar i och för sig sympatiska. Också hans försök att återigen

framställa Almqvist som den människoälskande och pragmatiska ”realisten och liberalen” verkar på sätt och vis uppfriskande, eftersom Almqvist-forskningen länge har dominerats av den mera teoriförälskade och estetiskt-filosofiskt inspirerade romantikforskningen.

Mera problematiskt är däremot att Svedjedal vid några tillfällen inte ens bemödar sig att kritisera eller att ta hänsyn till de estetiskt avancerade tolkningar som har genererats inom denna forskning. Svedjedal föredrar oftast att citera Almqvistforskningens klassiska verk (först och främst Henry Olsson, men även Olle Holmberg, Martin Lamm och Algot Werin) vars idé-historiska utredning kompletteras med ideologikritiska och socialhistoriska synvinklar. Allt detta bidrar till att Svedjedals egna interpretationer av Almqvists texter oftast verka föga innovativa (se nästa avsnitt).

Svedjedals försök att iscensätta Almqvist som en realistisk och liberal författare passar även när han bemödar sig att nedtona inflytandet av romantisk litteratur. Detta gäller inte minst den klassiska och romantiska tyska litteraturen som Svedjedal – i tydlig motsats till Holmberg eller Olsson – knappast berör alls: En viktig teoretisk inspirationskälla som Friedrich Schlegel nämns en enda gång och då inte som representant för ett ambivalent ironiskt-filosofiskt litteraturkoncept utan som företrädare för en ”dunkelskön romantisk naturfilosofi” (bd. 3, 134). Schillers och Schellings estetiska skrifter och Goethes romaner – som alla är centrala för konceptionen av Törnrosens bok och i synnerhet för Hinden – dryftas bara ytterst kort och i förbigående. För att förebygga ett missförstånd: det är helt klart att Almqvist i motsats till andra svenska

författare under denna tid inte kan betecknas som en lärjunge till den tyska estetiken och litteraturen. Tvärtom utvecklar han tydligt egna teoretiska ställningstaganden och skrivstrategier. Men just därför hade det varit spännande att läsa hur Svedjedal bedömer Almqvists litterära förtjänster ur ett komparativt perspektiv – hur han bedömer likheter och olikheter. Sett från ett internationellt perspektiv är det fortfarande lite förvånande att Almqvist inte ens i sitt hemland uppskattas som en författare av världsformat vilken gott och väl kan jämföras med den europeiska litterära eliten.

Naturligtvis gäller detta inte i samma mån för de litterära förebilder som kan relateras till ett mera realistiskt framställningssätt. Men även om Svedjedal till exempel försöker belägga Almqvists stora intresse för Victor Hugo utnyttjas den franske författarens romaner inte för mera djupgående komparativa analyser.

4. Läsningar med blinda fläckar – Presentationen av Almqvists författarskap

Än en gång vill jag betona att redan försöket att presentera en helhetssyn på Almqvists författarskap är mycket impo-nerande – Svedjedal lyckas inte bara med att parafrasera Almqvists väsentliga skrifter utan han ger även korta inblickar i texternas receptionshistoria samt den pågående forskningsdiskussionen. Svedjedal är alltid mycket noga med att utreda Almqvists ideologiska position som han betecknar som en kristen frihetsdyrkan som både kommer till uttryck i Almqvists tidiga ”romantiska” och i hans senare ”realistisk liberala” verksamhet och som både skiljer sig från en ortodox kristen religiositet och

från en revolutionär materialism. Men på grund av sitt bemödande att tydliggöra författarens ideologi eller världsåskådning uppmärksammar Svedjedal mestadels texternas innehåll medan Almqvists utsökta berättareteknik, hans retoriska strategier eller komplexa bildspråk bara vid enstaka tillfällen behandlas på ett utförligt sätt. Till och med Svedjedals tydliga intressen för texternas typografiska iscensättning och materialitet trängs undan – såsom redan nämnts – av mera innehållsmässiga observationer. Allt detta har nog också med platsskäl att göra – om Svedjedal verkligen hade lämnat en omfattande och detaljerad analys av varje text så hade antalet sidor nog fördubblats.

Märkvärdigt nog verkar just Svedjedals interpretation av Almqvists prosafiktion kring 1840 mest förutsägbar. Visserligen betonar Svedjedal att de fyra band av Törnrosens bok som kom ut i december 1838 innehåller ett blandat material i ”olika stilarter och genrer, [som] utspelade sig i olika tider och olika sociala miljöer” (bd. 2, 250). Ändå verkar hans tolkningar vara styrda av två genomgående huvudidéer. Å ena sidan försöker han belägga i vilken mån Almqvists berättarteknik numera hänvänder sig till en större publik i och med att författaren medvetet kalkylerar med läsarens spänning och nyfikenhet. Å andra sidan försöker han att påvisa Almqvists förändrade politiska medvetenhet.

Nu vill jag inte påstå att Almqvists berättarteknik eller hans världsåskådning inte skulle ha förändrats under denna period. Däremot tycker jag att man underskattar just de texter som Almqvist publicerar i dessa band när man enbart reflekterar över den populära framställningsform som den kristna liberalisten Almqvist väljer för

att sprida sina idéer. Låt mig bara välja ett exempel: som så många andra forskare väljer Svedjedal just novellen Palatset för att dryfta Almqvists hat mot det som Svedjedal tyder som en konservativ, despotisk och framför allt patriarkalisk ideologi. På så sätt underskattar han berättarens ambivalenta funktion. I fiktionen agerar berättaren inte som en oskyldig observatör utan han bidrar till den tragedi som han skildrar. Man behöver inte följa den aktuella diskussionen kring postcolonial studies för att se att Almqvist inte upprepar fördomar gentemot Japan utan att han även försöker kritisera just den västerländska blicken på Asien.

Naturligtvis har jag bara valt Palatset som ett exempel på de blinda fläckarna i Svedjedals analyser. I och med att han koncentrerar sig på texternas ideologiska budskap underskattar han ibland deras estetisk-teoretiska potential. Detsamma gäller till exempel för Svedjedals analys av Almqvists viktiga teoretiska utkast Europeiska missnöjets grunder vars väsentliga och i flera hänseenden ”romantisk-ironiska” ramberättelse tolkas i förbigående som ett sent supplement. I sitt bemödande att tydliggöra vikten av Almqvists utopiska etik nedtonar Svedjedal även de tydliga paradoxer och självmotsägelser som kännetecknar en text som Om Poesi i sak vars resonemang ”för moderna sekulariserade litteraturteoretiker” ofta ”tett sig dubiösa eller svåra att begripa”. För Svedjedal däremot förefaller argumentationen ”helt logisk” för att han lyckas se den ”med tidens utgångspunkter” (bd. 2, 303).

Inte heller lyckas Svedjedal berätta orsaken till den komplexa publikationshistorien av Törnrosens bok. Frågan, varför just liberalen Almqvist valde att publicera

sina tidiga romantiska skrifter, förklaras knappast. Svedjedal hänvisar med tydlig förundran till ”romantikens vålnader, underligt flackande dimfigurer från en annan tid” (bd. 3, 227) som man mötte i den svenska bokhandeln under det sena 1840-talet.

Men även i bedömningen av Almqvists sena populära produktion följer Svedjedal den äldre forskningen. Visserligen erbjuder hans presentationer av Gabriële Mimanso, Syster och bror, Silkesharen på Hagalund eller Purpurgrefven många intressanta genreteoretiska synvinklar. Ändå håller Svedjedal fast vid värderingen av dessa skrifter som ren marknadslitteratur. Han försöker med andra ord inte ens att uppskatta den som en medveten estetisk lek med den gryende populärkulturen. Detsamma gäller för Almqvists amerikanska handskrifter vilkas filosofiska innebörd som vetenskaps- och medieteoretiska skrifter Svedjedal (enligt min mening) fortfarande underskattar.

5. Inte tråkig!

I en av de många artiklar som Svedjedal uppmärksammar i sin imponerande trilogi utvecklar Almqvist en polemik mot tråkigheten. Sett med Almqvists ögon har Svedjedal utan tvivel lyckats med sin biografi. Boken är aldrig tråkig utan kan nästan läsas som en roman. Kapitlet om rättegången mot Almqvist har nästan en deckares format där Svedjedal inte bara rekapitulerar de juridiska protokollen

utan där läsaren till och med konfronteras med en ny handskriftsanalys från Statens kriminaltekniska laboratorium. Än en gång erbjuder kapitlet som utmynnar i en rätt klar dom över Almqvists affär med von Scheven ett bra exempel på Svedjedals försök att framställa författarens liv i ett nyktert, inte glorifierande men ändå sympatiskt perspektiv.

Men boken är inte bara underhållande. Svedjedal erbjuder en så detaljerad kännedom om Almqvists liv att läsaren bara kan häpna. Var annars skulle vi kunna orientera oss om Almqvists litterära kontakter i Köpenhamn, om Hans Christian Andersens möte med Almqvist i Stockholm, om Carl Frederik Ridderstads tre Almqvist-skådespel eller om Carl Wilhelm Bergmans otroligt spännande utkast *Bref öfver Almqvist som Inledning i Svenska Litteraturens Historia*?

I ljuset av den funktion som trilogin säkert och med rätta kommer att få som en självklar orienteringspunkt i den kommande Almqvist-forskningen verkar varje kritik förmäten.

Klaus Müller-Wille

Professor i nordisk filologi vid Zürich universitet. Müller-Wille behandlade Almqvist i sin doktorsavhandling, publicerad 2005 som *Schrift, Schreiben und Wissen. Zu einer Theorie des Archivs in Texten von C.J.L. Almqvist* (Tübingen & Basel: A Francke Verlag), och han har därutöver publicerat en lång rad artiklar om Almqvists verk på tyska och svenska.

Är Almqvists musik ingenting värd?

Johan Svedjedals stora trebandiga Almqvist-monografi C. J. L. Almqvists författarliv är utan tvekan ett imponerande arbete, och den har också vederbörligen prisats av en närmast enig press. Men nästan ingen har uppmärksammat, att medan författaren anammade de allra senaste rönen om Almqvists författarskap, har han i fråga om dennes musikaliska alstring, i den mån den överhuvud behandlas, stannat inför de uppgifter som senast Songesforsaren Arne Bergstrand åberopade i sin avhandling 1953 och de kommentarer och invändningar hans vedersakare Lennart Breitholtz levererade i Samlaren samma år. I tredje delen, Frihetens rena sak, sid. 176, säger Svedjedal: ”Love hade komponerat musik hela sitt liv”, och detta vore verkligen en sensationell nyhet, om det vore sant. Men några bevis på detta påstående lämnar han inte, och han har också erkänt, att formuleringen var ”slarvig” och att han i likhet med äldre forskare anser att Almqvist ”sannolikt började komponera efter hemkomsten från Värmland”, så som också Almqvist själv har förklarat i bl a det centrala brevet till Wendela Hebbe 1843. En liknande tidigare generalisering som redan ställt till åtskilligt trassel, återfinns i standardverket *Musiken i Sverige*, tredje bandet, sid. 256, där Axel Helmer apropå de romantiska diktarmusikerna i en enda mening gjort sig skyldig till flera felaktigheter: ”Till dem hör Carl Jonas Love Almqvist med sina berömda Songes (Törnrosens bok 1833-51) skrivna för s. k. tableaux vivants i Malla Silfverstolpes salong i Uppsala.”

För att trängare djupare i frågan om Almqvists musik måste man i första hand gå till de musikmanuskript som

finns bevarade på Statens Musikbibliotek (SMB) och i Nordiska Museets arkiv. Det sångmanuskript som för Bergstrand var det centrala, är i själva verket en avskrift som med största sannolikhet är gjord efter Songes-samlingens publicering 1849. Jag har tillsammans med SMB:s tidigare raritetsbibliotekare Anna Lena Holm kunnat avslöja flera felaktigheter i Bergstrands manuskriptbeskrivningar och framför allt identifiera, vilka av notmanuskripten som är autografa, dvs skrivna av Almqvist själv. Vi har också kunnat bestämma vilka som är utskrivna av Almqvists musikvänner Wilhelm Bauck resp Leonard Höijer. En närläsning av sångmanuskripten har sedan avslöjat flera felaktigheter i Songes-trycket 1849, men någon förklaring till de även ur textsynpunkt omotiverade ackorddissonanserna i songen *Clementia Ombrosa* har inte stått att få, då det tyvärr saknas autograf förlaga till de flesta senare Songes.

Mycket av detta har jag redovisat i åtskilliga artiklar. En av de viktigaste står i Almqvistsällskapets antologi *Carl Jonas Love Almqvist – konstnären, journalisten, pedagogen* från 1996. I en kort artikel i *Almqvistiana* 2000 har jag bl a med stöd av notmanuskripten kunnat visa, att Almqvist för att få ut första bandet av den s k *Imperialoktavupplagan* till julen 1839 inte bara fick avstå från den planerade samlingen Songes utan också måste göra en förkortning av det sista inslaget i volymen. I manuskripten avslutas nämligen kompositionen *De två chorerna* med en större körsats, men för att få plats med stycket på bokens slutark har Almqvist varit tvungen att göra ett annat, mera blygsamt slut som inte finns bevarat bland manuskrip-